

Anmeldelser

**Peter Munk Christiansen,
Asbjørn Sonne Nørgaard & Niels Chr. Sidenius:
Hvem skriver lovene? Interesseorganisationer og
politiske beslutninger.**

Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2004, 318 s.

På et tidspunkt var der en heftig debat om magtudredningen. Et af kritikpunkterne var, at der var alt for få case-studier, som i dybden analyserede, hvordan det egentlig var. Det kan diskuteres, hvor væsentlig en kritik, det er, men nærværende bog imødegår den. Det gælder så meget mere, som bogen akkompagnerer en anden af Magtudredningens mange udgivelser, nemlig Munk Christiansens og Nørgaards *Faste forhold – flygtige forbindelser*¹, der netop var en generel analyse af udviklingen i interesseorganisationernes placering i dansk politik og forvaltning.

I *Hvem skriver lovene?* indgår i alt ni case-studier. De spænder over tre ressortområder og dækker perioden fra begyndelsen af 1970'erne til slutningen af 1990'erne. Der er således tre studier inden for det gamle arbejdsministeriums område, tre inden for Handels-, senere Industri- og Erhvervsministeriets område og endelig tre fra Forurenings-, senere Miljøministeriets område. Det er på alle måder velvalgt. For med dette udvalg af sager, er der taget afsæt i den velkendte teori om, at interessekonstellationen på et område sandsynligvis har konsekvenser for graden af organisering og for den politiske proces, hvori også regering og forvaltning, partier og parlament indgår. Det er en god og fornuftig analysestrategi, der hermed er lagt.

Lad det være sagt straks. Der er tale om et solidt og omfattende arbejde. De tre forfattere har haft adgang til de ministerielle arkiver, som ud over ministeriernes og regeringens dokumenter i betydeligt omfang også indeholder materiale fra interesseorganisationer-

ne. Selv om de skrevne kilder på ingen måde indeholder al relevant information, er der god grund til at antage, at forfatterne med deres omfattende og efter alt at dømme omhyggelige arkivstudier, kommer rigtigt tæt på at kunne afdække lige netop, hvordan det egentlig var – i de ni cases.

De tre forfattere har valgt en metode, som fremstår som narrativ. Umiddelbart har det meget for sig, for ved at lade kilderne tale maksimerer de den information, som de kan få ud af deres cases. De er imidlertid ikke historikere, men politologer, og det rejser to rigtigt gode spørgsmål. Det første er ligetil og simpelt: Hvad kan deres grundige gennemgang af førstehåndskilderne fortælle om interesseorganisationernes deltagelse i forberedelsen af ny lovgivning, og hvad kan den specielt føje til det billede, som ikke mindst deres egen generelle analyse har tegnet? Det andet er lidt mere tricky: I hvilket omfang og på hvilken måde, skal en case-studie, som er lagt narrativt op, forankres teoretisk? Og hvad hvilket teoretisk bidrag giver den narrative analyse?

Svaret på det første spørgsmål er umiddelbart enkelt og falder i to led. På et meget generelt plan er der således ikke tvivl om, at *Hvem skriver lovene?* understøtter den generelle viden, der er indsamlet ved hjælp af spørgeskema- og håndbogsdata: Der er tæt samspil mellem organisationerne, regeringen og centraladministrationen, og der er yderligere siden 1970'erne sket et vist skifte i den måde, hvorpå samspillet mellem forvaltning og organisationer finder sted. På et lidt mere specifikt og måske også mere sigende plan tilføjer case-studierne imidlertid information, som korrigerer det etablerede billede. 1970'ernes folketing og ministre var ikke afskåret handlings- og indflydelsesmuligheder. Og den fordums så stærke korporatisme var ikke afgået ved døden, da man nåede ind i 1990'erne. En tredje iagttagelse er, at den

wilson'ske logik, som ligger bag udvælgelsen af cases, og som andre også har brugt, er simpel og derfor appellerer den umiddelbart. Alligevel er spørgsmålet, hvor frugtbar den i længden er. To overvejelser illustrerer det. Kilderne synes således at antyde, at Mancur Olsons kollektive handlingslogik har langt mere for sig: Organisationer med snævre og velafgrænsede sager har væsentligt nemmere ved at formulere sig under lovforberejdelser end store og bredtfavnende organisationer som Industrirådet/dansk Industri og LO. Og miljø- og forureningsmyndighederne er ikke så meget ramt af interessekonstellationen på området, som af den omstændighed, at det tager tid at bygge en organisation og en strategisk praksis op, selv om det nye ministerium rider på en ny og stærk politisk bevidsthed om, at der er gamle problemer, som kræver politisk indgreb.

Det er ikke en kritik, snarere en konstatering af det stærke potentiale, der ligger i serien af grundige og efter ét kriterium omhyggeligt udvalgte cases. Potentialet er imidlertid større end som så. Det kommer klart frem, når man overvejer analysens teoretiske forankring og mulighederne for med udgangspunkt i den meget narrative case-analyse at yde et teoretisk bidrag. Det er i den sammenhæng iøjnefaldende, at forfatterne i bogens kapitel 2 kun giver en meget kort teoretisk præsentation, og at denne præsentation er ganske rund og åben. Fordelen er, at det er kort og let tilgængeligt, men der er en pris at betale. Det er endnu mere iøjnefaldende, at de ni empiriske kapitler kun er svagt styret af teorien. Det gælder også for den implicite teorianvendelse og -styring. Det er virkelig kilderne, der taler – somme tider suffleret af forfatternes gisninger. Konsekvensen kan være, at den læser, der undervejs måtte forsøge at styrke sit eget overblik ved at tegne kasser og pile, risikerer at ende i en analytisk labyrint.

Det er lidt ærgerligt. For der er virkelig tale om et arbejde af ikke bare stor grundighed, men også med et betragteligt analytisk potentiale. Det bidrager betydeligt til forståelsen af politik og forvaltning. Det kunne dog bringe den langt videre. Enkelte eksempler kan illustrere, hvad jeg tænker på: Det er i en del af teorien blevet almindeligt at tale om aktører og deres præferencer, og en almindelig antagelse er, at de er eksogene, dvs. givet på forhånd. Ofte er det en lidt tåget diskussion, men politologer kan afhængigt af egen observans bruge den til at slå andre i hovedet med. Sådant som hændelsesforløbet tegner sig i de ni cases, er det imidlertid temmelig åbenbart, at politi-

ske interesser og mål, undskyld præferencer, ikke er noget aktørerne har, men derimod noget de får, efterhånden som en forhandlingsproces skrider fremad. De finder deres form i et strategisk samspil med andre aktører, som viser sig at have andre eller måske sammenfaldende interesser, og som de møder i netværk, der kan være ganske faste, men som tit er ad hoc strukturerede. Hvis jeg har ret i den læsning, har det konsekvenser, og forfatterne kunne med fordel have studeret og draget nytte af Fritz Scharpfs teori om de politiske spil, som rigtige aktører engagerer sig i.² Han forudsiger intet, men kan forklare en del for ikke at sige meget.

Mit andet eksempel ligger i forlængelse heraf. Det er i case efter case tankevækkende, hvor stor vægt aktørerne, specielt organisationerne, lægger på organisatoriske og institutionelle spørgsmål. De ser ind i mellem ud til at veje lige så tungt som substansen, som det vel dog til syvende og sidst drejer sig om. Forfatterne nøjes med at konstatere, at sådan er det. Det gælder også i det sammenfattende kapitel 12. Men antag nu, at det forholder sig som just hævdet, at aktørerne ikke har klare langsigtede forestillinger om, hvad de vil, og hvordan de vil blive påvirket af dette eller hint lovtiltag. Så bliver organisationen ikke bare afgørende. Det bliver også afgørende, at den er indrettet på en måde, som sikrer medindflydelse, men som ikke afskærer andre strategier, hvis f.eks. en organisation skulle blive klemmt i en situation, som den ikke i dag er til at forudse.

Der er som sagt tale om en velskrevet og grundig analyse af samspillet mellem organisationerne og andre politiske aktører. Som den ligger, er mine anker få, for man bliver under læsningen meget kloget på dansk politik og forvaltning. Dens ekstraportjeneste er imidlertid, at den burde få forfatternes politologiske fæller til at opvurdere case-studiet. Der bliver rynket på næsen af det, når man sammenligner med kvantitative analyser baseret på store n eller på helt formelle analyser efter økonom-forbillede. Det er der ingen grund til, for det har en plads ved siden af dem.

Mulighederne er samtidig væsentligt større end *Hvem skriver lovene?* tør gøre gældende. Ovenfor har jeg refereret til Fritz Scharpf og hans aktørbaserede institutionalisme. Det er fristende at supplere med en henvisning til Robert Bates' og andres *Analytic Narratives*³, som hviler på et andet delvis andet grundlag, men som har samme ambition. Det kan imidlertid nås

endnu. For fordelene ved at lade kilderne tale i en ret ren beretning (narrativ), som Christiansen, Nørgaard og Sidenius har gjort det, er, at materialet til en kort, præcis og aktørfokuseret artikel ligger på deres flade hænder.

Jørgen Grønnegård Christensen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

**John L. Campbell:
Institutionel forandring og globalisering**

København:
Akademisk Forlag, 2004, 293 sider, 349 kr.

En entreprenør er en aktør, der »...er ansvarlig for den innovative nykombinering af institutionelle elementer« (Campbell 2004: 95-96). Det vil sige, at aktøren trækker på eksisterende viden og erfaringer, men samtidig formår at koble denne viden på nye måder, således at der opstår nyskabelser. Denne form for innovation er helt central for bogen »Institutionel forandring og globalisering« – fordi forfatteren netop forsøger at samle eksisterende viden om den meget brede gren »institutionel teori« inden for samfundsvidenskaberne og tilføje den nye tanker ved at rekombinere eksisterende elementer. Formålet er at løse de problemer, som de eksisterende institutionelle teorier kæmper med. John Campbell er altså en entreprenør, hvis succes afhænger dels af hans viden om det eksisterende og dels af hans evne til at tænke nyt. Succesen med det eksisterende er indiskutabel og aldeles overbevisende, mens succesen med det nye kan diskuteres. Det vender vi tilbage til.

»Institutionel forandring og globalisering« kan ses som en forlængelse af John Campbells og Ove Kaj Pedersens fælles redigerede bog »The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis« fra 2001. Her præsenteres ideen om en »second movement in institutional theory«, som refererer til en fælles platform for de forskellige institutionelle teori-retninger. John Campbell konkretiserer nu, hvad denne fælles platform er ved at udfolde bogen som en tretrinsraket. For det første identificerer han vigtige spørgsmål på tværs af hovedretningerne inden for den institutionelle teori – rational choice institutionalisme, organisatorisk institutionalisme og historisk institutionalisme. Disse spørgsmål er de problemer, som hovedretningerne har til fælles og som må løses, hvis teoriretningen skal

udvikle sin analytiske styrke – særligt gældende forandring. For det andet giver John Campbell en række begrebsmæssige, metodiske og teoretiske værktøjer til løsning af de vigtige spørgsmål, og for det tredje anvender han værktøjerne på fænomenet globalisering for derigennem at vise, hvordan de identificerede løsninger kan forbedre den institutionelle analyse af empiriske fænomener.

Problemer i institutionel teori

John Campbell peger på tre områder, hvor den institutionelle teori savner forklaringskraft. Han fokuserer på spørgsmålet om forståelsen af og forklaringer på *forandring*, kritiserer den manglende evne til at *specificere kausale mekanismer*, og diskuterer den diffuse og svævende brug af *idéers betydnings*.

Diskussionen om *forandring* byder på en gennemgang af de forskellige mønstre for forandring, som oftest finder vej til de institutionelle tekster – som f.eks. om udviklingen i Østeuropa efter kollapset af de kommunistiske regimer var udtryk for revolutionær eller evolutionær forandring. I forlængelse af dette diskuterer John Campbell institutionsbegrebet, altså den afhængige variabel i institutionelle undersøgelser og spørgsmålet om, hvordan vi kan genkende forandring, når vi ser den. Diskussionen munder ud i en erkendelse af, at institutionsbegrebet fortrinsvis er egnet til at forklare *stabilitet* og ikke forandring og er krydret med interessante og illuminerende henvisninger til konkrete analyser, som eksempelvis den nævnte om den økonomiske udvikling i Østeuropa.

Diskussionen om *kausale mekanismer* skærer ind til benet af den institutionelle analyse. Institutionalister hævder, at »institutions matter«, men *hvordan* gør det egentlig det? John Campbell kritiserer her to centrale og meget brugte mekanismer. For det første *sporafhængighed* – som i parentes bemærket underligt nok ikke er oversat til »stiafhængighed«, hvilket ellers er den gængse oversættelse i litteraturen. Bortset fra denne detalje er oversættelsen dog god og flydende og rammer fint stilen i den engelske version af bogen. Sporafhængighedsbegrebet kritiseres af John Campbell for at være for deterministisk og for derigennem at fastholde den institutionelle analyse i et fokus på stabilitet frem for forandring. For det andet *isomorfisme*, der kritiseres for at være unuanceret og strukturalistisk i troen på, at en given praksis kan overføres til andre sammenhænge uden aktørindblanding og uden at tilpasse sig den nye kontekst.

Sidst men ikke mindst diskuterer John Campbell *ideers betydning*. Han peger på, at vi ved for lidt om, *hvornår* ideer har indflydelse, *hvordan* de har indflydelse og hvilken *metodologi*, vi skal benytte til at studere ideers indflydelse. I diskussionen af ideer gør John Campbell rede for den udvikling, der har fundet sted inden for de forskellige institutionelle retninger og viser eksempler på, hvordan selv rational choice institutionalisterne har måttet erkende ideers betydning og har søgt at inkorporere dem i deres analyse. Som Douglas North eksempelvis gør det i sin analyse af ejendomsret, hvor han viser, at normer og ideer ændrer sig langsomt, hvorfor forandring som oftest vil være evolutionær og ikke revolutionær.

Diskussionerne af de fælles udfordringer for de tre institutionelle retninger formidler klart relevante problemstillinger for teorifeltet, eksemplificerer problemerne med et overflødighedshorn af empiriske analyser og giver dermed læseren appetit på mere uden at man mister overblikket. Entreprenørens succes med det eksisterende er efter vores mening uomtvistelig.

Løsninger

John Campbell nøjes ikke med at påpege spørgsmål og udfordringer, men giver også et bud på mulige svar og løsninger. For at kunne analysere forandring er det afgørende at specificere den afhængige variabel, og det gøres ifølge John Campbell bedst, hvis man opdeler institutionen i dimensioner (formelle, normative og kognitive efter Richard Scotts forbillede). Kun på den måde er det muligt at fastslå, hvilken form for forandring, der har fundet sted. I sit svar på denne udfordring for institutionalismen peger Campbell altså på en løsning, der allerede er tilgængelig i litteraturen.

I spørgsmålet om at specificere kausale mekanismer bringer John Campbell mere sine egne svar på banen ved at introducere to begreber til den institutionelle teori: »bricolage« (hentet fra Lévi-Strauss) og »entreprenør« (hentet fra Schumpeter). Bricolage er udtryk for nykombinering af institutionelle elementer, og entreprenør er de aktører, der foretager disse nykombineringer. Disse begreber tilfører den institutionelle analyse (i hvert fald) to ting: For det første, at forandring ikke kun sker på baggrund af udefrakommende chok, men også kan komme inde fra institutionen, ved at forskellige normer og regler kan afstedkomme spændinger og nykombineres. For det andet, at forandringen bliver aktørdreven, hvilket imøde-

kommer den strukturelle og deterministiske kritik af teoriretningen.

John Campbells bud på en løsning af problemet omkring den diffuse brug af ideer er at nuancere og klargøre begrebet ideer ved at inddelle dem efter to begrebsmæssige distinktioner: forgrunds- og baggrunds-ideer, og normative og kognitive ideer. Sådanne firfigstabler øger oftest overskueligheden og hjælper til at operationalisere begreber, men det er desværre ikke tilfældet her. Distinktionerne er uklare, da de er svære at gennemskue teoretisk og mindst ligeså svære at operationalisere i praksis. Uklarheden går endda igen i John Campbells egne forklaringer, hvor ét empirisk eksempel, nemlig Frank Dobbins undersøgelse af statsbaner i Frankrig og USA, bruges til at forklare først det ene og dernæst det andet fænomen.

Globalisering

I afsnittet om globalisering applicerer John Campbell bogens institutionelle teoriapparat på et konkret empirisk fænomen. Hovedpointen er en kritik af globaliseringsteoretikernes tese om »a race to the bottom« – altså at velfærdstater udhules fordi de, i deres forsøg på at fastholde finansiell kapital, sænker skatten. John Campbell forlænger den almindeligt brugte tidsramme og gør analysen flerdimensionel, dernæst ser han på, hvordan globaliseringens neoliberale ideer påvirker de nationale kontekster. Den empiriske analyse konkluderer, at velfærdsstaterne ikke konvergerer mod laveste fællesnævner og at globaliseringstesen ikke holder. Den egentlige konklusion går selvfølgelig på teoriapparatets brugbarhed og gyldighed. I dette tilfælde virker John Campbells analysemetode både relevant og hensigtsmæssig, men en simplificering af globaliseringstesen gør det da også nemmere at argumentere imod den.

Opsummering

John Campbells ønske om at vise, at de tre grene inden for institutionel teori har fælles udfordringer, er lykkedes. Forfatteren har et imponerende overblik over det institutionelle felt og forstår at videreformidle det i et klart sprog, hvor det er tydeligt, at der ikke er behov for at sminke på formen for at få indholdet til at se bedre ud – det kan stå for sig selv! John Campbells evne til at trække lige præcis den interessante pointe ud af det ene værk efter det andet gør, at det er en sand luksus at læse bogen og betyder samtidig, at den er fortræffelig som »tekstbog« og indføring i det institutionelle univers.

John Campbells egne løsningsforslag kommer ikke på niveau med resten af bogen, dertil har han simpelthen opvidset for mange problemer og har for lidt plads. Samtidig er evnen til »innovativ nykombinering« ikke helt overbevisende, hvilket især afsnittet om ideer bærer præg af. Det er en stor ambition at løse et helt teorifelts problemer i én omgang. Retfærdigvis må det siges, at forfatteren selv er klar over dette og er tilfreds med, at bogen stiller flere spørgsmål, end den giver svar. Bogens forsøg på bricolage er succesfuldt så langt, at den identificerer en arena, som institutionelle forskere på tværs af hovedretningerne kan arbejde med at udfylde. Tiden vil vise, om de institutionelle forskere tager udfordringen op.

Jeff Salter

Cand.scient.pol.

Management konsulent

Ementor Danmark

Maja Møller Sousa,

Cand.scient.pol., ph.d.-stipendiat

Institut for Statskundskab

Københavns Universitet

Peter Gundelach (red.),

Danskernes Særpræg

København: Hans Reitzels Forlag,

2004, 368 sider, kr. 275,-

Hvem skulle have troet at de velfærdsstatsglade danskere er den Europæiske befolkning som er *mindst* tilbøjelig til synes at samfundet bør sørge for at udjævne store indkomstforskelle i befolkningen, eller at alle får dækket basale behov for mad og bolig? Eller at det ikke så meget er ægteskabets fællesskab der gør os lykkelige, som vores evne til at være lykkelige der anbringer os i ægteskabets havn? Eller samfundsforskere overhovedet beflitter sig med at fastslå at danskere er mere lykkelige og tilfredse (eller siger at de er det) end andre folk og i særdeleshed sørgmodige finner og traumatiserede tyskere? Disse og en lang række andre mere og undertiden mindre slående karakteristika ved danskernes værdier – i forhold til andre lande – kan man få rede på ved at læse den interessante bog om *Danskernes særpræg*. Bogen er ét af resultaterne af en enestående undersøgelse af en række europæiske landes befolkningers værdier. Mens tidligere udgivelser ved Peter Gundelach og Ole Riis handlede om ændringer over tid i Danmark (inter-

view-spørgsmålene blev gentaget i 1981, 1990 og 1999), er formålet med denne bog komparativt. Selv om Danmark er i centrum, bruges der også plads på bredere europæiske ligheder og forskelle.

Bogen demonstrerer en bestemt type kvantitativ komparativ forsknings styrker, og i noget mindre grad dens begrænsninger. Den er frem for alt båret af et massivt nyt datamateriale, der analyseres af bidragsydere med særlig forskningskompetence indenfor bestemte »værdiområder«. De bedste kapitler er hypotesestyrede, kumulative kommentarer på eksisterende forskning, der både er systematisk komparative og reflekterede omkring de uundgåelige validitetsovervejelser, der rejser sig når man ikke blot sammenligner over tid, men mellem nationale kulturer. Gundelach har i indledningskapitlet fornuftige ting at sige både om komparativ metode og om vanskelighederne ved at landene i undersøgelsen både er variabler og fortolkningskontekst, og hans egne kapitler (om »lykke og tilfredshed« (med Svend Kreiner) og om »det moralske klima«) eksemplificerer stort set den metodiske påpasselighed. Problemet er dog ikke kun at bestemte begreber kan betyde lidt forskellige ting, men også bredere at den (politiserede) kulturelle betydning af at tilslutte sig den ene eller anden værdi kan variere betragteligt. Gundelach rejser selv spørgsmålet (s. 41) om danskerne har en kulturelt bestemt tendens til at erklære sig mere lykkelige end andre (måske er nogle lande mere »københavnske« og frembrusende, andre mere »jyske« og tilbageholdende. Han prøver at måle dette spørgsmål ved at se på nationale respondenters generelle tendens til at give »ekstreme« svar, hvilket nok er en temmelig tynd og indirekte indikator – baseret på de forhåndenværende søms (datas) princip.

De undersøgelser som bogen eksemplificerer rejser i sagens – og spørgsmålsformuleringernes – natur nye spørgsmål, som skrider på kvalitativ fortolkning. De bedste kapitler leverer bud på disse fortolkninger, men der er for lidt og usystematisk vilje til, i kapitler der i øvrigt ellers er velskrevne og informative, at inddrage for eksempel antropologisk, historisk og begrebshistorisk viden om dansk lighedskultur (Torben Fidberg om »Velfærdsstaten«), demokratitraditioner (Palle Svensson om »Demokrati«) eller lutheransk religion i Danmark (Peter B. Andersen og Peter Lühau om »Tro og religiøst tilhørsforhold i Europa«).

Fidberg har givetvist ret i (s. 141-42) at danskernes begrænsede tilslutning til indkomstfordeling *må* have noget at gøre med at vi tager velfærdsstaten for givet, synes den er gået langt nok (eller for langt), og at omfordelingen i Danmark rent faktisk er ret effektiv. Men mere kunne siges – eller i hvert fald diskuteres i lyset af den eksisterende litteratur – om hvorfor fx svenskerne på dette område som på en række andre er så interessant forskellige fra os. Søren Juul har i kapitlet om »Solidaritet« nogle betragtninger over det relaterede undersøgelsesspørgsmål, der specifikt handler om vægtingen af frihed og lighed. Måske er pointen ikke (kun) at danskerne synes ligheden er gået for langt, men a) at vi som reflektivt moderne individer (s. 154) interesserer os for en form for frihed-som-selvbestemmelse, der *ikke* står i modsætning til, men er muliggjort af, omfordeling, og b) at den danske lighedsideologi i virkeligheden mere handler om, ja altid har handlet om, *anerkendelse* og statuslighed end om økonomisk omfordeling og tryghed (s. 158). Det er nok for stærkt stillet op, og Juuls forslag er mere baseret på teoretisk litteratur (Dean, Honneth) end på kvalitative studier af den særligt danske måde at diskutere lighed.

Palle Svenssons artikel om demokrati rejser eksplicit et spørgsmål (s. 49), som de anvendte data næppe kan besvare: »Har danskerne en anden opfattelse af demokrati end andre europæere?« Undersøgelsen ser på tilslutning til demokrati som styreform, grad af afstandtagen til ikke-demokratiske styreformere og til »en stærk leder« og opfattelser af om demokrati i praksis medfører ulemper med hensyn til økonomi, beslutningsdygtighed eller lov og orden. Men spørgsmålene kan ikke afgøre hvorvidt danskerne har en *anden* opfattelse af hvad demokrati betyder, end man har i andre lande. Anmelderens (kvalitative) fornemmelse er at danskerne næppe mener helt det samme som grækerne, et folk der er interessante ved at udvise endnu større begejstring for demokratiske principper end lande som Island og Danmark. Uden at blikke grækerne endsige insinuere at dansk konsensusideologi er særligt demokratisk, kunne man også her savne mere kontekstuel indramning. Måske er demokrati et endnu større *hurra-ord* i Grækenland, hvor to partier på hver sin fløj rummer begrebet i deres navn, og hvor overvindelsen af juntaen endnu er i frisk erindring. Fænomener som »demokratisk kultur« og »demokratiske holdninger« (s. 49-50) kan næppe indfanges (eller en kvantitativ ligestilling af Grækenland og Danmark begrundes) med under-

søgelsens få items. Holdninger til »demokrati« er ikke det samme som demokratiske holdninger; og demokratisk kultur er mere end bare holdninger. Svenssons artikel har i øvrigt en glimrende diskussion af forskellige forklaringer på at nogle lande scorer bedre på demokratiseringsindikatorerne end andre. Selv om økonomisk udvikling er vigtig, er den hverken en nødvendig eller tilstrækkelig forudsætning (s. 83). Den må suppleres med faktorer som politisk socialisering og mobilisering af det civile samfund

Peter B. Andersen og Peter Lüchaus informative kapitel om religiøsitet (danskere er ikke ortodokst religiøse; mener ikke kirken har betydning i forhold til moralske, familiære eller sociale problemer, men nok i forhold til »åndelige behov«; men anser en folkekirke for vigtig i forbindelse med ceremonier som fødsel og bryllup) har også nogle svagheder. Et tema om dansk/nordisk civilreligion udmøntes i hypoteser (s. 252), hvis empiriske validering er så alment kendt, at en stor del af tabelgennemgangen bliver ørkesløs. Læseren trættes med oplysninger om at personer der ikke er medlem af et trossamfund ikke mener religiøse ceremonier er vigtige (s. 263), mens højreorienterede mener det mere end venstreorienterede (s. 262), ligesom ikke-medlemmer af trossamfund er mindre tilbøjelige til at mene kirken giver svar på åndelige behov (s. 265). Den teoretiske diskussion af civilreligion er mere styret af de eksisterende data (= det velkendte faktum at danskerne er medlemmer af folkekirken, men uden at praktisere religion i en dogmatisk forstand), end af overvejelser om hvad en civil religion egentlig *er* i Danmark i forhold til de amerikanske og franske kontekster, hvor teorierne blev formuleret.

Ikke alle kapitler kan kommenteres i detaljer her. Klaus Levinsen fastslår i kapitlet om 'Tillid' at danskere i europæisk sammenligning er overordentligt tillidsfulde; at Robert Putnams tese om sammenhængen mellem foreningsmedlemskab og social tillid står stærkt i Norden; og at sammenhængen mellem social tillid og kvaliteten af statslige institutioner er vigtig. Inger Koch-Nielsen og Jakob Dalsgaard Clausen diskuterer det faktiske omfang af det frivillige arbejde, som er en del af Putnams begreb om social kapital, herunder at såvel det sociale som det politiske frivillige arbejde i forhold til andre lande har et langt lavere niveau end det sportslige og kulturelle, hvor danskerne scorer højt. Geert Laier Christensen og Patrizia Venturelli Christensens kapitel om »Kvinder og

arbejde« undersøger holdninger til traditionelle kvinderoller og til vigtigheden af arbejde udenfor hjemmet i lyset af typer af velfærdsstatsregime. Mens danske kvinder både er kritiske overfor traditionerne og positive overfor udearbejde, er kvinder i Tyskland og Italien karakteristisk splittede. På den ene side accepterer de kønstraditionerne, men på den anden side vil de også i stigende grad ud på arbejdsmarkedet. Esther Nørregård-Nielsen og Anette Østergaards kapitel om »Unge og arbejde« beskriver hvordan tilslutningen til arbejdets nødvendighed fortsat er høj i Europa, omend lavere i Østeuropa, og endda særlig høj i Danmark. Man korrumpes ikke af velfærdsstaten, men socialiseres måske snarere ind i en social kontrakt om arbejde-for-medborgerskab, ligesom det gode arbejde i Danmark vægtes højere end økonomiske vinding. Peter Gundelachs gode artikel om »Det moralske klima« diskuterer en interessant og robust dansk blanding af hvad forfatteren kalder offentlig *aftalemoral* (man må ikke snyde med sociale ydelser og skat), og privat, individualistisk *frisindsmoral* (om hash, utroskab, skilsmisse, homoseksualitet – hvor man må leve som man vil, når man blot ikke skader andre). Hans Jørgen Nielsen demonterer (i »De etniske minoriteter«) veloplagt og i forlængelse af eget og andres tidligere arbejde de mest firkantede fremstillinger om danskerne som særligt fremmedfjendske eller racistiske, og påpeger at alt afhænger af hvad man spørger om. Både med hensyn til vilje til naboskab og holdning til job-diskrimination er danskerne mindre fremmedfjendske end andre – især østeuropæere – og mindre end de var tidligere. Men ligesom svenskerne er vi mere til kulturel assimilation end multikulturel pluralisme. Nielsen kunne nok have diskuteret denne karakteristiske *spænding* mellem principiel tolerance og assimilationsivrighed – igen – i forhold til den

kvalitative forskning om dansk identitet og nationsforståelse, i stedet for noget unuanceret (p. 296) at rette bager for smed ved at slå sidstnævnte i hartkorn med diverse vage »os«-»dem« diagnoser fra det diskursteoretiske overdrev, hvis inflatoriske udsagn om kulturel racisme han med rette kritiserer. Sara Binzer Hobolt og Ole Borre runder bogen af med kompetente bidrag om henholdsvis forholdet mellem lokal og national dansk identitet og »Politiske værdier«.

Danskernes særpræg er velredigeret, velskrevet og fyldt med viden, hvoraf en del er ny. Den kunne have været endnu bedre, hvis flere kapitler havde vovet lidt mere med hensyn til fortolkninger og referencer til andre typer af undersøgelser og data.

Per Mouritsen

lektor, PhD

Institut for Statskundskab

Aarhus Universitet.

Noter til første anmeldelse

1. Peter Munk Christiansen & Asbjørn Sonne Nørsgaard (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelser*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
2. Fritz W. Scharpf (1997). *Games Real Actors Play. Actor-Centered Institutionalism in Policy Research*. Boulder: Westview Press.
3. Robert Bates et al. (1998). *Analytic Narratives*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.